

Pregledni znanstveni članek Review scientific paper (1.02)
Besedilo prejeto Received: 23. 2. 2021; Sprejeto Accepted: 5. 3. 2021
UDK UDC: 929Vivian A..26
DOI: 10.34291/Edinost/76/Podbersic
© 2021 Podbersič CC BY 4.0

Renato Podbersič

Prof. Angelo Vivian: Prispevek k biografiji pozabljenega judaista slovenskih korenin

Prof. Angelo Vivian: A Contribution to the Biography of a Forgotten Expert for Judaism with Slovenian Roots

Izveček: Prof. dr. Angelo Vivian (1942–1991), sin italijanskega karabinjerja iz Veneta in slovenske matere iz Idrije, katoliški duhovnik, judaist, univerzitetni profesor, prevajalec, urednik in publicist, je danes v slovenski javnosti skorajda neznan. Doktoriral je iz teologije in filologije na univerzah v Ljubljani (1970) in Firencah (1974). Znanstveno je deloval na univerzah v Firencah in Pisi, od leta 1986 pa na Inštitutu za judaistiko Martin Buber in na univerzi v Kölnu. Poleg tega je več let uspešno vodil in znanstveno usmerjal Italijansko združenje za študij judaistike. Objavljal je v številnih jezikih, tudi v slovenščini, največ pa v znanstveni reviji *Egitto e Vicino Oriente* iz Pise. Po različnih strokovnih ustanovah je iskal ostanke hebrejskih napisov in knjig. Z odličnim paleografskim znanjem mu je uspelo odkriti vrsto za naše razmere pomembnih besedil, ki jih je obdelal in objavil v številnih prispevkih. Umril je nenadne smrti med ekskurzijo na Poljskem. Njegovo bogato gradivo, ki ga hrani najmlajši brat Pietro, se nahaja v kraju Calcinaia v Toskani in še čaka na ustrezno ovrednotenje.

Ključne besede: Angelo Vivian, judaistika, hebrejska paleografija, znanstvenik slovenskih korenin, *Egitto e Vicino Oriente*

Abstract: *Professor Angelo Vivian Ph.D. (1942–1991), the son of an Italian policeman from Veneto region and a Slovene mother from Idrija, a Catholic priest, Judaist, university professor, translator, editor and publicist, is almost unknown to the Slovene public today. He received his doctorate in theology and philology from the Universities of Ljubljana (1970) and Florence (1974). As a scientist he worked at the Universities of Florence and Pisa, and since 1986 at the Martin Buber Institute for Jewish studies and the University of Cologne. For many years he had also successfully led the scientifically oriented Italian Association for the Study of Judaism. His research has been published in many languages, including Slovene, most notably in the scientific journal Egitto e Vicino Oriente from Pisa. At the various professional institutions, he searched for the remains of Hebrew inscriptions and books. With his excellent palaeographic knowledge, he was able to discover a number of texts important to our circumstances, which he processed and published in numerous articles. He died a sudden death during an excursion to Poland. His rich material, kept by his youngest brother Pietro, is located in Calcinaia, Tuscany, and is still awaiting proper evaluation.*

Key words: *Angelo Vivian, Jewish studies, Hebrew palaeography, scientist of Slovene origins, Egitto e Vicino Oriente*

Uvod

Letos mineva trideset let od nenadne smrti prof. dr. Angela Viviana, duhovnika škofije San Miniato v Toskani (Diocesi di San Miniato),¹ vrhunskega judaista in bibličnega filologa slovenskih korenin, ki je svojo znanstveno pot začel v Ljubljani. V življenju mu je uspelo združevati poklic katoliškega duhovnika, uglednega raziskovalca in predavatelja ter priznanega profesorja v Kölnu. Profesor Vivian je veljal za mednarodno uveljavljenega znanstvenika, zasebno pa je ostajal skromen, tih, delaven in požrtvovalen. Vedno je bil odprtih rok, izjemno spoštljiv do vsakega sočloveka in povesod je izkazoval dobrosrčnost, mnogi študentje iz različnih držav so pri njem v San Miniato ali Kölnu pogosto našli brezplačno zatočišče.

1 Življenjska pot

Profesor Angelo Vivian se je rodil 31. decembra 1942 v kraju Coll'Isarco-Brennero (Gossensass) v pokrajini Bolzano (Bozen) na južnem Tirolskem v Italiji. Izhajal je iz mešanega zakona Italijana in Slovenke. Oče Felice Vivian (1913–1987) se je rodil v Marostici pri Vicenzi, bil je karabinjer (orožnik) in od začetka službovanja leta 1934 večinoma deloval v Julijski krajini. Sredi junija 1940 je bil premeščen na karabinjersko postojanko na Vojskem nad Idrijo, verjetno se je večkrat spustil v Idrijo po opravkih ali za zabavo in tam kmalu spoznal svojo bodočo ženo Silvestro. Očitno je med njima kmalu vzknila ljubezen, kajti že čez par mesecev je bil Felice premeščen v Ilirsko Bistrico. Angelova mati Silvestra (Silva) Velikanje se je rodila 1. decembra 1921 v Idriji, v mestnem predelu Grapa, umrla pa je 28. avgusta 2017 v kraju San Miniato (provinca Pisa) v Toskani. Felice in Silvestra sta se poročila 16. maja 1942 v cerkvi sv. Barbare v Idriji (ŽAI, Poročna matična knjiga). Zaradi očetovega karabinjerskega poklica se je družina večkrat selila. V družini so se rodili štirje bratje (Angelo, Gianluigi, Eugenio Vittorio, Pietro), med njimi najstarejši Angelo, nadarjen za jezike, ki je edini med brati ohranjal in poglobljajl izvrstno znanje slovenskega jezika. Doma so sicer vedno govorili samo italijansko, čeprav je mama vse otroke naučila

1 Mestece San Miniato, včasih imenovano tudi San Miniato al Tedesco, leži približno na pol poti med Firencami in Piso v Toskani. Papež Gregor XV. je 5. decembra 1622 kraj izločil iz škofije Lucca in ustanovil škofijo San Miniato, ki je danes sufragana nadškofije v Firencah.

nekaj slovenskih besed in kakšno slovensko pesmico. Osnovno šolo (*scuola elementare*) je Angelo zaradi družinskih selitev obiskoval v krajih Castel Goffredo in Sermide v provinci Mantova. V Mantovi je vstopil v malo semenišče in v času šolanja je vzdrževal stike s sorodniki v Sloveniji, prihajal je tudi na počitnice. Klasični licej (*liceo classico*) z maturo je dokončal leta 1961 v mestecu San Miniato v Toskani, kjer se je družina septembra 1955 naposled ustalila. Mladi Angelo se je odločal za duhovniški poklic, vendar ga nekateri krajevni duhovniki pri tej izbiri niso podprli, drugi so mu svetovali študij teologije v Rimu. Naposled je študij teologije začel na Teološki fakulteti v Firencah, nadaljeval pa leta 1964 na Teološki fakulteti v Ljubljani. Prihod v slovensko prestolnico je bil precej nenaden, zdi se, da so k temu prispevala nesoglasja oz. nerazumevanja z nekaterimi duhovniki v domačem kraju in okolici (Vivian 2020). V času študija na ljubljanski teološki fakulteti je bival pri frančiškanih na Tromostovju ter sklenil nekatera trdna in trajna prijateljstva s frančiškanskimi bogoslovci. V Ljubljani je Angelo leta 1967 tudi diplomiral z nalogo *Greh v Svetem pismu*. Med poletnimi počitnicami je precej potoval po Evropi, glavni namen je predstavljalo učenje tujih jezikov, tako je obiskal tudi Dunaj in Pariz. Živel je zelo skromno, v Parizu naj bi se preživljal predvsem z iskanjem odvrženega sadja, zlasti banan, na mestni tržnici po koncu njenega dnevnega obratovanja (Vivian 2020; Žvokelj 2020).

Po študiju v Ljubljani se je Angelo Vivian vrnil v San Miniato, kjer je 29. junija 1967 prejel mašniško posvečenje. Posvetil ga je krajevni škof Felice Beccaro, škof med letoma 1946 in 1969, ki je razumel znamenja časov in je pogumno stopil na pot duhovne in materialne obnove svoje škofije in verskega življenja. Leta 1968 je Angelo Vivian v Ljubljani uspešno opravil magistrski študij (*Licentiatus*) z nalogo *Mito e demitizzazione in Rudolf Bultmann*. Vzporedno s študijem teologije se je Angelo Vivian intenzivno ukvarjal s poglobljanjem v klasične jezike in hebrejščino. Med letoma 1968 in 1973 je predaval biblično eksegezo in hebrejski jezik na teološki fakulteti v Firencah. Angelo Vivian se je redno vračal v Ljubljano, kjer je pripravljal doktorsko disertacijo. Povezoval se je z nekaterimi profesorji teologije, zlasti z dr. Jakobom Aleksičem,² tedaj vodilnim slovenskim biblicistom. Pri

2 Jakob Aleksič (1897, Obrež–1980, Ljubljana), študiral je v Mariboru in Ljubljani, specializacijo iz bibličnih ved je opravil na Vzhodnem inštitutu univerze Gregoriana v Rimu (1930–31) in na francoski

tem profesorju je opravil tudi predpisano seminarsko nalogo *Cronistoria della Dei Verbum con riferimento al Divino Spirito* (1968), ki jo je predložil v italijanščini. Leto kasneje se je na prof. Aleksiča ponovno obrnil s prošnjo za določitev gradiva za doktorski izpit (NŠAM, Zapuščine duhovnikov, Aleksič Jakob).

Angelo Vivian je 17. oktobra 1969 uspešno obrnil biblično disertacijo z naslovom *Prvih enajst poglavij Matejevega evangelija*³ pod mentorstvom dr. Stanka Cajnkarja,⁴ sicer predavatelja Nove zaveze Svetega pisma. Promoviran je bil 10. oktobra 1970 na Teološki fakulteti v Ljubljani, potem ko je kot kandidat predložil razmnoženo disertacijo pod istim naslovom, toda s samo povzetim prvim poglavjem (Vivian, *Lebenslauf*; Kranjc 1992, 105; Sebenik 1992, 165; Perani 2019, 25; Novi doktorji teologije 1971, 308).

Sodobniki prof. Viviana opisujejo kot moža veselega duha. V mladih letih je kot veroučitelj zbiral srednješolce z liceja Marconi pod cipresami zraven cerkve sv. Lovrenca v San Miniato in se z njimi sploh veliko družil. Neprenehoma pa se je izobraževal, v Firencah je začel in dokončal tudi svoj drugi študij, ki je bil posvečen biblični filologiji, mentorja sta bila prof. dr. Pelio Fronzaroli⁵ in prof. dr. Carlo Alberto Mastrelli.⁶ V letih 1967 do 1973 je bil docent biblijske hebrejščine v Firencah. Od novembra 1973 do maja 1974 je študiral na rabinskem kolegiju v Rimu, kjer se je izpopolnjeval v tečajih iz Mišne, Talmuda in rabinske literature. Leta 1974 drugič doktoriral iz semitskega jezikoslovja na katoliški univerzi Sacro Cuore v Firencah na temo *I Campi lessicali della 'separazione' nell'ebraico biblico, di Qumran*

biblični in arheološki šoli v Jeruzalemu (1936–37). Dolgoletni profesor Stare zaveze na Teološki fakulteti v Ljubljani.

- 3 Disertacija iz Ljubljane je izšla v Empoliju leta 1970 v italijanščini pod naslovom *Struttura e teologia di Matteo I–II*.
- 4 Stanko Cajnkar (1900, Savci–1977, Ljubljana), duhovnik, ki je s pisanjem ter politično dejavnostjo skušal preseči delitev med Cerkvijo in takratno socialistično ureditvijo države. Bil je predavatelj Nove zaveze Svetega pisma in dekan Teološke fakultete v Ljubljani. Poleg znanstvenih in strokovnih člankov je objavljajal romane, povesti in dramska dela ter deloval kot urednik.
- 5 Pelio Fronzaroli (1930–), zaslužni profesor na Univerzi v Firencah (Università di Firenze), dolgoletni redni profesor semitske filologije.
- 6 Carlo Alberto Mastrelli (1923–2018), mednarodno uveljavljen italijanski jezikoslovec, dolgoletni redni profesor jezikoslovja na Univerzi v Firencah.

e della Mishna.⁷ Po svojem drugem doktoratu je prof. Vivian prebil študijsko leto 1975/76 v Jeruzalemu kot štipendist tamkajšnje Hebrejske univerze na postdoktorskem tečaju hebreologije. Bival je v poljski hiši (Dom Polski) v Jeruzalemu, vneto študiral in iskal znanstvene stike, med drugim se je povezal s predstavniki sirskega pravoslavnega patriarhata in raziskoval apokrifne sirske rokopise v njihovi bogati knjižnici. Pri teh raziskavah ga je usmerjal prof. dr. Bellarmino Bagatti,⁸ direktor frančiškanskega bibličnega inštituta (Studium Biblicum Franciscanum) v Jeruzalemu. Naslednje študijsko leto se je prof. Vivian v okviru mednarodne znanstvene izmenjave mudil v Ljubljani, kjer se je pri pokojnem akademiku dr. Viktorju Korošču⁹ izpopolnjeval na področju orientalskega prava (Vivian, *Lebenslauf*; Kranjc 1992, 106).

Plodno znanstveno delovanje uglednega raziskovalca se je nenadoma pretrgalo 20. septembra 1991, ko je iz Krakova prišla vest, da je dr. Angelo Vivian, profesor biblične filologije na univerzi in direktor Inštituta za judaistiko Martin Buber v Kölnu (Martin-Buber-Institut für Judaistik), umrl. Profesor Vivian je svoje študente iz Kölna večkrat vodil na študijsko ekskurzijo v Galicijo na Poljskem, tradicionalno so se odpravili po zgodovinskih poteh judovskega trpljenja med holokavstom. Zadnjič so pod njegovim vodstvom par ur pred smrtjo obiskali tudi uničevalno taborišče Auschwitz. Umrl je v hotelu v Krakovu, kjer je njegova skupina prenočevala med vračanjem proti domu; zjutraj se ni več prebudil. Obdukcija je pokazala, da je umrl za posledicami srčnega infarkta. Pokojnika so pokopali v domačem kraju San Miniato (Perani 2019, 21; Kranjc 1992, 106).

7 Disertacijo je leta 1978 izdala Univerza v Firencah v knjigi *I Campi lessicali della 'separazione' nell'ebraico biblico, di Qumran e della Mishna; ovvero, applicabilità della teoria dei campi lessicali all'ebraico*. Kritično recenzijo je pripravil prof. dr. Jože Krašovec v Bogoslovnem vestniku (1978).

8 Bellarmino Bagatti OFM (1905, Pisa–1990, Jeruzalem), duhovnik in arheolog, od leta 1935 dolgoletni profesor topografije Jeruzalema in krščanske arheologije na frančiškanskem bibličnem inštitutu v Jeruzalemu in ustanovitelj revije *Studium Biblicum Franciscanum Liber Annuus*.

9 Viktor Korošec (1899, Ljubljana–1985, Ljubljana), študiral je teologijo (tri semestre) in pravo, dolgoletni profesor rimskega prava in klinopisnega prava na Pravni fakulteti v Ljubljani. Veljal je za mednarodno priznanega strokovnjaka za hetitsko pravo.

2 Poklicno in znanstveno delovanje

Od leta 1977 je profesor Angelo Vivian predaval hebrejščino in od leta 1982 tudi primerjalno semitsko jezikoslovje na univerzi v Pisi. Hkrati je bil župnik v majhni župniji San Lorenzo a Nocicchio (San Miniato) in priljubljen pastoralist med svojimi verniki. Obnovil je zapuščeno župnišče, tam živel skupaj z najmlajšim bratom Pietrom in župnišče hkrati spremenil v kraj druženja, vedno odprt za vse ljudi. Kot zanimivost: službo cerkovnika v cerkvi sv. Lovrenca je opravljal vodja krajevnih komunistov, s prof. Vivianom sta gojila iskreno prijateljstvo. Pogosto so na krajše in daljše obiske prihajali prijatelji, kolegi in sošolci iz vse Evrope, tudi iz Slovenije (Vivian 2020; Žvokelj 2020). V domači škofiji San Miniato so jeseni 1982 na pobudo tedanjega škofa msgr. Paola Ghizzonija odprli Škofijsko teološko šolo (Scuola Diocesana di Teologia), ki jo je vodil prav profesor Vivian. Okoli sebe je zbral odlične sodelavce in šolo dvignil na zavidljivo strokovno raven (Vivian, Lebenslauf; Perani 2019, 26). Leta 1986 so ga povabili na Inštitut za judaistiko Martin Buber v Kölnu, kjer je postal dosmrtni profesor za judaistiko. Razdajal se je na vse strani, poleg rednih predavanj je pogosto organiziral tudi razne seminarje, tako se je v letih pred smrtjo posvečal predstavljanju ostankov judovske kulture na Poljskem. V Kölnu je kot univerzitetni profesor deloval večino študijskega leta, v domačo župnijo se je pogosto vračal. Hkrati pa ga najdemo na odgovornih mestih več uglednih mednarodnih strokovnih in znanstvenih združenj ter revij. Med zadnjimi velja izpostaviti revijo *Egitto e Vicino Oriente*, ki od leta 1978 izhaja na Univerzi v Pisi.¹⁰ Profesor Vivian je deloval v znanstvenem odboru omenjene revije in v njej objavil številne tehtne razprave, med drugim se je ukvarjal z judovsko zgodovinsko prisotnostjo v toskanskih mestih Pisa in Empoli. Širšo znanstveno javnost je prav v tej reviji seznanjal tudi z bogato judovsko dediščino na Slovenskem. Svoj prvi prispevek za omenjeno revijo je objavil že v prvi številki, ko je bralcem predstavil svetopisemske zvitke iz semeniške knjižnice v Ljubljani (Vivian 1978a). Najdemo ga tudi v Italijanskem združenju za študij judaistike (Associazione Italiana per

10 Revija je ustanovila in vodila priznana egiptologinja Edda Bresciani. Namen revije je bil ponuditi skupni prostor egiptologom in znanstvenikom za Bližnji vzhod, predvsem sodelavcem Oddelka za zgodovinske vede antičnega sveta (*Dipartimento di Scienze Storiche del Mondo Antico*, nekdanj Inštitut Ippolito Rosellini), hkrati pa k znanstvenemu sodelovanju privabiti mlajše generacije strokovnjakov in kolegov z drugih univerz, vključno s tujimi. Oglledalo te znanstvene enotnosti v pluralnosti interesov ponazarja že sama sestava znanstvenega odbora revije.

lo Studio del Giudaismo, AISG), poleg tega je vsako jesen organiziral zelo odmevna mednarodna srečanja judaistov v domačem kraju San Miniato. Toda strokovno zanimanje profesorja Viviana ni bilo omejeno zgolj na jezikoslovje, temveč se je poglobljal tudi v judovsko zgodovino in mišljenje s posebno pozornostjo do pozabljenih spominov na preteklost, vključno z epigrafskimi zapisi na judovskih pokopališčih, ki jim je posvetil nekaj svojih raziskav.

Obvladal je številne jezike (italijanščino, slovenščino, nemščino, angleščino, francoščino, latinščino, grščino, hebrejščino, aramejščino, poljščino), v njegovih strokovnih in znanstvenih delih pa prevladuje italijanščina. Med odkritji iz naše širše okolice velja poudariti zlasti njegovi pomembni deli o judovskih pokopališčih v Rožni Dolini pri Gorici¹¹ in v Gradišču ob Soči¹² (Gradisca d'Isonzo). Sam je očistil, popisal in fotografiral nagrobnike ter tudi razbral, analiziral in prevedel hebrejske napise na njih (Vivian 1984; Vivian 1986). Podobno je obdelal tudi judovsko pokopališče v kraju San Daniele del Friuli in ohranjene judovske nagrobnike v Čedadu (Vivian 1985).

Prof. Vivian je veljal za plodovitega znanstvenika. Napisal je številne knjige in razprave, s katerimi se je na svojem področju prebil v sam svetovni vrh. Med njegova najpomembnejša dela spada tudi njegova zadnja knjiga o tempeljskem zvitku (ital. *Rotolo del Tempio*), ki je doživela naklonjene recenzije v znanstvenih revijah. V njej je objavil obširen filološki komentar besedila, ki je po splošnem mnenju najvažnejši del t. i. kumranske

11 Glede na velikost in kulturnozgodovinski pomen je v Rožni dolini eno pomembnejših ohranjenih judovskih pokopališč v srednjeevropskem prostoru. Starejši nagrobniki so bili v Rožno dolino prepeljani tako z nekdanjega judovskega pokopališča, ki je stalo blizu današnje sinagoge v Gorici, kot tudi z drugih območij, na primer iz Maribora. Prof. Vivian je opozoril, da naj bi najstarejši nagrobnik v Rožni dolini, ki pa danes ni več ohranjen, segal v drugo polovico 14. stoletja. Posvečen naj bi bil Regini, Zerachevi hčerki in Benedettovi ženi, nosil pa naj bi letnico 5131 po judovskem štetju, kar ustreza našemu letu 1371. Iz Maribora naj bi ga pripeljal Salomon Luzzatto leta 1831. Tako ostaja najstarejši nagrobnik na pokopališču v Rožni dolini tisti z letnico 1652. (Vivian 1984, 91–93; Podbersič 2017)

12 Na nekdanjo judovsko prisotnost v Gradišču ob Soči danes spominja pokopališče, ki je na polju Comugna zunaj mesta. Najstarejši ohranjen nagrobnik na omenjenem pokopališču sega v leto 1805. Ohranjenih je še okrog osemdeset nagrobnikov, ki segajo v obdobje 1805–1940, ponovno pa so judje v Gradišču začeli pokopavati po letu 1954. Svoje zadnje posmrtno počivališče tam najdejo tudi redki preostali judje iz Gorice. Napisi na nagrobnikih so v italijanščini, hebrejščini in nemščini, včasih pa zasledimo tudi dvojezične. (Vivian 1986, 151–155)

najdbe. Tempeljski zvitek je tudi prevedel in ga kritično ovrednotil v odnosu do ostalih sorodnih besedil (Vivian 1990).

Znanstveno dejaven je ostal do konca svojega življenja. Še dva meseca pred smrtjo je v San Miniato organiziral poletni študijski teden za manjšo skupino doktorskih in podoktorskih študentov s kölnske in dunajske univerze (Mascha Hoff, Gerhard Langer, Dagmar Boerner - Klein, Elisabeth Hollender) na temo tradicije v Esterini knjigi in knjigi Makabejcev (Perani 2019, 26).

3 Italijansko združenje za študij judaistike (AISG)

Združenje AISG je bilo ustanovljeno leta 1979 v Bologni in si je zastavilo ambiciozne cilje v okvirju projekta Italia Judaica. Med trinajstimi ustanovitelji, uglednimi strokovnjaki za judaistiko in zgodnje krščanstvo, seveda najdemo tudi prof. Angela Viviana. Ta je najprej deloval v nadzornem odboru treh revizorjev, ki ga je določal statut omenjenega združenja, leta 1985 pa je prevzel mesto tajnika in tam ostal do prezgodnje smrti leta 1991. Veljal je za enega najbolj dejavnih članov AISG, med kolegi je bil prepoznan kot dejanski *spiritus agens* združenja, predvsem pri organizaciji znanstvenega dela. Njegov domači kraj San Miniato je pogosto gostil simpozije in kongrese v organizaciji AISG, pravzaprav so vsi letni jesenski mednarodni znanstveni kongresi med letoma 1983 in 1991 potekali v tem toskanskem kraju; IV. kongres (1983) je bil posvečen judovskemu zgodovinopisju, V. kongres (1984) kulturnim tokovom in verskim gibanjem v judovstvu, VI. kongres (1986) konverzijam med judi in kristjani, VII. kongres (1988) judovskim knjigam v Italiji v novem veku in VII. kongres (1990) judovstvu v Palestini. Prof. Vivianu so kolegi in sodelavci priznavali zagnanost, organizacijske sposobnosti in navdušenje pri delu, poleg tega pa tudi velik ugled v domačem kraju, kar je vsekakor pomagalo pri aktivnostih omenjenega združenja. Sodeloval je tudi pri urejanju zbornikov s teh kongresov. Z njegovo nepričakovano smrtjo je delovanje AISG skorajda povsem zastalo. Jeseni 1991 jim je sicer še uspelo organizirati IX. kongres o judovskih popotnikih (ital. *viaggiatori ebrei*), ki ga je z navdušenjem pripravljal pokojni prof.

Vivian. Na mestu tajnika združenja AISG ga je nasledil prof. Giulio Busi,¹³ ki si je vneto prizadeval za ustrezno ovrednotenje in priznanje bogatega delovanja svojega predhodnika. Šele jeseni 1995 je AISG ponovno obudilo znanstveno delovanje in svoje aktivnosti nadaljevalo v Bologni (Busi 1993; Perani 2019, 24–26).

4 Prof. Angelo Vivian in povezave s Slovenijo

V letih bivanja v Ljubljani sta se izoblikovala njegova ljubezen do Slovenije kot domovine njegove matere in navdušenje nad gobarjenjem. Večkrat je izjavljal, da bo njegovo zadnje državljanstvo slovensko. Kasneje, ko je kot že uveljavljeni profesor prihajal v Ljubljano, so ga namestili v sobo na teološki fakulteti zraven prof. dr. Antona Strleta. Vedno se je rad vračal in obiskoval sorodnike ter prijatelje. Z nekaterimi, predvsem vrstniki iz študijskih let, se je rad odpravil gobarit po slovenskih gozdovih in »obiskovat« dolenske zidanice (Sebenik 1992, 165; Žvokelj 2020). Bil je odličen gobar, za vsako gobo je poznal njeno latinsko, italijansko in slovensko ime. Iz ohranjene, a nepopisane korespondence je razvidno, da si je redno dopisoval s slovenskimi duhovniki in profesorji (Jože Krašovec, Jakob Aleksič, Marjan Smolik, France Rozman, Franc Rode, France Baraga) ter različnimi kulturnimi ustanovami (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Nova Gorica, Pokrajinski muzej Ptuj). Odlično je govoril slovensko in v domovino svoje matere je redno prihajal tudi zaradi strokovnih zanimanj in raziskovanj. Udeleževal se je raznih slovesnosti, npr. Tomaževe proslave¹⁴ na Teološki fakulteti v Ljubljani, kjer so ga s ponosom predstavljali kot »gosta iz Pise v Italiji, prof. dr. Angela Viviana, ki je pred leti doktoriral na naši fakulteti in je sedaj profesor za hebrejsko filologijo na državni univerzi v Pisi« (Valenčič 1978, 223).

Po različnih slovenskih knjižnicah in arhivih je iskal ostanke hebrejskih napisov in knjig. Z izredno znanstveno intuicijo in odličnim paleografskim

13 Giulio Busi (1960, Bologna-), študiral je na univerzi Ca' Foscari v Benetkah, italijanski filolog in judaist, strokovnjak za judovski misticizem. Od leta 1999 vodi Inštitut za judaistiko na Svobodni univerzi (Freie Universität) v Berlinu.

14 Vsakoletno praznovanje godovnega dne sv. Tomaža Akvinskega, zavetnika teoloških fakultet in cerkvenih šol.

znanjem mu je uspelo odkriti vrsto za naše razmere pomembnih besedil, ki jih je obdelal in objavil v številnih prispevkih, v Sloveniji predvsem v Bogoslovnem vestniku. Širši javnosti je predstavil fragmente treh judovskih poznosrednjeveških rokopisov neznanega izvora, ki jih danes hrani Nadškofijski arhiv v Mariboru (Vivian 1983), in obstoj srednjeveškega judovskega pokopališča na Ptuju z nagrobnikom Judinje Pole iz leta 1327, ki je najstarejši datiran judovski nagrobnik, najden na Ptuju, in hkrati tudi najstarejši judovski nagrobnik na celotnem ozemlju Slovenije (Vivian 1981, 250–254). V istem članku je pravilno – v leto 1343 – datiral prav tako na Ptuju najden nagrobnik rabina Mojzesa, ki je do takrat z napačno datacijo v leto 1103 ali 1303 veljal za najstarejši judovski nagrobnik na ozemlju Slovenije (Vivian 1981, 257–260). Predstavil je tudi dva hebrejska zvitka, verjetno iz 17. oz. 18. stoletja, ki ju hrani knjižnica Teološke fakultete v Ljubljani. Ugotovil je, da gre za dva biblična rokopisa, uporabljena v sinagogalnem bogoslužju, ki sta v knjižnico verjetno prišla iz kakšne sinagoge v širši okolici zahodno od Ljubljane. Prvi rokopis vsebuje celoten Pentatevh, torej prvih pet Mojzesovih knjig. Na obeh držajih ima kovinski ploščici s posvetilom. Drugi rokopis pa je nepopoln. Ohranjena sta le dva odlomka; prvi vsebuje del besedila iz Četrte in Pete Mojzesove knjige, drugi pa je nadaljevanje prvega iz Pete Mojzesove knjige in vsebuje tudi kratko izpoved vere *Shema Israel* (Vivian 1977b; Vivian 1982).

Veliko njegovih raziskovanj pa še vedno ostaja neobjavljenih, v rokopisu. Pregled slovenskih raziskav kaže, da so se doslej s pomenoslovno problematiko hebrejskega biblijskega izvornika v odnosu do slovenskega besedila ne le prevajalsko, temveč tudi filološko teoretično ukvarjali pretežno teologi (Štefan Kociančič, Stanislav Škrabec, France Rozman, Jože Krašovec, Marijan Peklaj, Jurij Bizjak in seveda Angelo Vivian). Posebej dragocen prispevek k besedilni kritiki predstavlja njegova analiza fragmenta masoretskega besedila oz. odlomka masore z onkelskim targumom, ki jo hrani Semeniška knjižnica v Ljubljani. Prof. Vivian je leta 1977 opravil temeljito jezikovno analizo bibličnega besedila na pergamentu: masore in targuma. V masori¹⁵ je odkril nekatere značilnosti, ki jih niso našli nikjer drugje.

15 Masora – tradicija pisanja, izgovarjanja, ločevanja v stavke in splošnega urejanja hebrejske Biblije, ki določa obliko, kakršno mora imeti pravilno zapisano besedilo. (Unterman 2001)

V targumu¹⁶ so nekatere nove različice v pisavi in dragocene posebnosti v slovnici, sintaksi in besedišču stare hebrejščine. Hkrati je prepričljivo dokazal, da besedilo izvira iz obdobja med 13. in 15. stoletjem (Vivian 1977c; Večko 1996).

Namesto zaključka

Katoliški duhovnik prof. dr. Angelo Vivian je večino svojega znanstvenega delovanja preživel razpet med Italijo in Nemčijo, vpet v mednarodno raziskovalno dejavnost in hkrati zavezan svojemu poklicu, ki ga je prejel ob mašniškem posvečenju. Kljub vpetosti v mednarodno okolje, velikemu ugledu in izvrstnemu znanju, zlasti na področju hebrejskih študij, je do konca ostal skromen človek, predan svojim študentom, nenehnemu raziskovanju in judovsko-krščanskemu dialogu. Zdi se, da je njegovo veliko navdušenje za hebrejski jezik, judaistiko in Staro zavezo izviralo iz poglobljenih bibličnih študij in iskrenega priznavanja judovstva kot starejšega brata krščanstva, čemur je pot tlakoval že drugi vatikanski cerkveni zbor s koncilskim dokumentom *Nostra Aetate*, svoj simbolični vrh pa je ta katoliški pogled dosegel z obiskom papeža Janeza Pavla II. v rimski sinagogi.¹⁷ Predvsem zaradi nenadne smrti prof. Viviana je bogato gradivo, ki ga je zbral v letih svojih poglobljenih raziskovanj in urednikovanj, ostalo nepopisano in precej neraziskano. To raznovrstno gradivo danes čaka na ustrezno ovrednotenje pri Angelovem najmlajšem bratu Pietru v kraju Calcinaia v Toskani.¹⁸

16 Targum – prosti prevod starozaveznih besedil iz hebrejščine v aramejščino. Onkelski targum je popolnoma dobeseden prevod Biblije. (Unterman 2001)

17 Sv. Janez Pavel II. je bil sploh prvi papež, ki je prestopil prag sinagoge, ko je leta 1986 obiskal sinagogo v Rimu. Omenjeno srečanje se šteje za prelomnico v dialogu z judi, ki jih je sveti oče takrat poimenoval »naši starejši bratje«.

18 Po smrti prof. Angela Viviana je moral njegov najmlajši brat Pietro, po poklicu elektrotehnik, izprazniti župnišče v San Miniato in si poiskati novo prebivališče. Brata Vivian sta ostala izredno povezana, skupaj sta tudi obnovila župnišče pri cerkvi sv. Lovrenca v San Miniato in tam preživela skoraj dvajset let. Pietro je s sabo odpeljal tudi veliko večino bratovih knjig, dokumentov in rokopisov. Zahvaljujem se Pietru Vivianu, ki mi je velikodušno poslal številne podatke o družini Vivian in bratu ter precej gradiva iz Angelove zbirke.

Kratici

NŠAM Nadškofijski arhiv Maribor
ŽAI Župnijski arhiv Idrija

Arhivski in rokopisni viri

Nadškofijski arhiv Maribor – Zapuščine duhovnikov, Aleksič Jakob, škatla 5, mapa 2, Angelo Vivian; seminarska naloga (1968) in prošnja za določitev gradiva za doktorski izpit (1969).

Vivian, Angelo – *Lebenslauf*. Rokopis, hrani Pietro Vivian.

Župnijski arhiv Idrija – Poročna matična knjiga, zv. 11, str. 130, št. 17.

Reference

- Busi, Giulio, ur.** 1993. *We-zo'ì le-Angelo »E questo è per Angelo«: Raccolta di studi giudaici in memoria di Angelo Vivian*. Bologna: Testi e Studi dell' AISG.
- Kranjc, Janez.** 1992. Profesor Angelo Vivian (1942–1991). *Mohorjev koledar* 1993: 105–106.
- Novi doktorji teologije.** 1971. *Bogoslovni vestnik* 31/1–4: 308.
- Perani, Mauro.** 2019. Storia dell'Associazione Italiana per lo Studio del Giudaismo e di Italia Judaica.
- Podbersič, Renato.** 2017. »Hiša živečih« v Rožni dolini. *Kronika* 65/2: 221–232.
- Sebenik, Igor.** 1992. Dr. Angelo Vivian. *Idrijski razgledi* 37/1–2: 165.
- Unterman, Alan.** 2001. *Judovstvo: mali leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Valenčič, Rafko.** 1978. Akademsko leto 1977/78 na teološki fakulteti (zimski semester). *Bogoslovni vestnik* 38/2: 223–227.
- Večko, Snežna.** 1996. Svetopisemski študij v Sloveniji. *Bogoslovni vestnik* 56/1: 109–114.
- Vivian, Angelo.** 1977a. Teorija semantičnih polj in njena uporaba v hebrejski bibliji. *Bogoslovni vestnik* 37/2: 148–154.
- . 1977b. Pripombe k dvema hebrejskima rokopisnima zvitkoma v knjižnici Teološke fakultete v Ljubljani. *Bogoslovni vestnik* 37/3: 321–331.
- . 1977c. Ljubljanski fragment masore z onkelskim targumom. *Bogoslovni vestnik* 37/4: 525–566.
- . 1978a. Rotoli ebraici e manoscritti biblici della biblioteca del Seminario di Ljubljana. *Egitto e vicino oriente* 1: 151–161.
- . 1978b. *I Campi lessicali della 'separazione' nell'ebraico biblico, di Qumran e della Mishna; ovvero, applicabilità della teoria dei campi lessicali all'ebraico*. Quaderni di semitistica 4. Firenze: Istituto di linguistica e di lingue orientali, Università di Firenze.
- . 1981. Iscrizioni ebraiche di Ptuj e Maribor. *Egitto e Vicino Oriente* 4: 249–268.
- . 1982. Iscrizioni e manoscritti ebraici di Lubiana. *Egitto e vicino oriente* 5: 93–141.
- . 1983. I manoscritti ebraici dell'archivio vescovile (Škofijski arhiv) di Maribor. *Egitto e Vicino Oriente* 6: 133–208.
- . 1984. Il cimitero israelitico di Nova Gorica. V: *Gli ebrei a Gorizia e a Trieste tra »Ancien Régime« ed emancipazione: Atti del convegno*, 91–97. Videm: Del bianco Editore,
- . 1985. Il cimitero ebraico di San Daniele del Friuli. Studio preliminare. *Egitto e Vicino Oriente* 8: 91–114.
- . 1986. Il cimitero ebraico di Gradisca d'Isonzo. *Egitto e Vicino Oriente* 9: 151–155.

- . 1987. Il cimitero ebraico di Gradisca d'Isonzo: appendici. *Egitto e Vicino Oriente* 10: 87-108.
- . 1990. *Rotolo del Tempio*. Brescia: Paideia.

Vivian, Pietro. 2020. Pisna koreponenca po e-pošti. Hrani avtor članka.

Žvokelj, Niko. 2020. Intervju z avtorjem članka. Zapisnik hrani avtor članka.

Prof. dr. Angelo Vivian (1942-1991)

Hrani: Pietro Vivian, Toskana

